

**"SIYOSIY GEOGRAFIYA" ASARINING BUGUNGI GEOSIYOSIY
JARAYONLARDAGI AHAMIYATI**

Xudoyberdiyev Otabek Zafar o'g'li
O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi

Anotatsiya: Mazkur maqolada Mahmudxo'ja Behbudiyning "Siyosiy geografiya" asarining mazmun-mohiyati, uning tarixiy, ilmiy va ma'rifiy ahamiyati hamda bugungi global geosiyosiy jarayonlar kontekstidagi dolzarbligi tahlil qilinadi. Asarda ilgari surilgan g'oyalar — zamonaviy siyosiy tafakkur, xalqaro munosabatlar, milliy ong va mustaqil davlat qurilishi kabi mavzular bugungi kun geosiyosatida ham o'z o'rnini saqlab kelmoqda. Maqola orqali o'quvchi Behbudiyning bu asari orqali ta'lim va siyosiy ong uyg'otishdagi tarixiy xizmatlarini hamda asarning hozirgi sharoitdagi aktual jihatlarini chuqur anglab oladi.

Kalit so'zlar: Mahmudxo'ja Behbudi, Siyosiy geografiya, geosiyosiy jarayonlar, ma'rifatparvarlik, siyosiy tafakkur, milliy ong, xalqaro munosabatlar, zamonaviy tafakkur, geosiyosat.

XX asr boshlarida yashab ijod qilgan Mahmudxo'ja Behbudi o'zbek ma'naviy-ma'rifiy tafakkurining yetuk namoyandalaridan biri sifatida millatning siyosiy va ilmiy uyg'onishida muhim rol o'ynagan. U tomonidan 1910 yilda yozilgan "Siyosiy geografiya" asari Turkistonda ilmiy-siyosiy tafakkurni shakllantirishga qaratilgan ilk urinishlardan biri bo'lib, o'sha davrda xalqni dunyo voqealaridan xabardor qilish, milliy ong va siyosiy tafakkurni yuksaltirishda beqiyos ahamiyat kasb etgan. Mazkur asar orqali Behbudi dunyoviy ilm-fan asosida ta'lim berish, o'quvchilarni xalqaro voqeliklarga tayyorlash va siyosiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirishni maqsad qilgan.

Bugungi globallashuv davrida, ayniqsa, geosiyosiy jarayonlar keskin tus olayotgan sharoitda Behbudiyning bu asari nafaqat tarixiy manba, balki amaliy-uslubiy qo'llanma sifatida ham dolzarbligini yo'qotmagan. Unda ilgari surilgan xalqaro hududiy bo'linish, davlatlararo raqobat, siyosiy kuch markazlari va ularning o'zaro ta'siri kabi masalalar bugungi geopolitik sharoitda ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Shu bois maqolada "Siyosiy geografiya" asarining mazmuni, u yoritgan geosiyosiy tushunchalar va ularning zamonaviy talqinlari tahlil qilinadi. Asarning o'z davri uchun innovatsion yondashuvlari va bugungi siyosiy tafakkurda tutgan o'rni asosli ravishda ochib beriladi.

Mahmudxo‘ja Behbudiy tomonidan yozilgan “Siyosiy geografiya” asari XX asr boshlarida siyosiy tafakkur va xalqni dunyo siyosiy hayotiga tayyorlash yo‘lida yaratilgan muhim ilmiy-ma’rifiy manbalardan biri hisoblanadi. Bu asar 1910-yilda Samarqand shahrida nashr etilgan bo‘lib, o‘zbek tilida yaratilgan ilk siyosiy-geografik qo‘llanmalardan biridir. Unda geosiyosat, davlatlararo munosabatlar, global kuchlar muvozanati, mustamlakachilik, xalqaro siyosiy kuchlar tarqoqligi va ularning musulmon dunyosiga ta’siri haqida chuqur tahliliy fikrlar bayon etilgan.

Behbudiy “Siyosiy geografiya”da Yevropa va Osiyo davlatlari o‘rtasidagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy tafovutlarga e’tibor qaratgan. Ayniqsa, u Rossiya imperiyasi, Angliya, Germaniya, Fransiya, Usmonli imperiyasi, Xitoy va Yaponiya kabi davlatlarning siyosiy strategiyalarini o‘rganib, ularning o‘zaro raqobatiga real tahliliy yondashgan. Asarda ushbu davlatlarning o‘zaro ta’siri va mustamlakachilik siyosati tahlil qilinadi hamda Turkiston xalqlari ushbu kuchlar o‘rtasidagi raqobatda qanday o‘rin tutayotgani muhokama etiladi.

Bugungi kunda geosiyosiy jarayonlar shiddat bilan o‘zgarib borayotgan bir davrda “Siyosiy geografiya” asarida ilgari surilgan ko‘plab g‘oyalar o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Masalan, asarda Rossiya va Angliya o‘rtasidagi “Buyuk o‘yin” (Great Game) ta’siri ostidagi Osiyoning siyosiy holati muhim o‘rin tutadi. Bu holatni bugungi Markaziy Osiyo davlatlari bilan Rossiya, Xitoy, AQSh va Yevropa Ittifoqi o‘rtasidagi munosabatlar kontekstida tahlil qilsa bo‘ladi. Ya’ni, tarixda mavjud bo‘lgan kuchlar muvozanati, bugungi global geosiyosiy ziddiyatlar va ta’sir zonalarini aniqlashda Behbudiy fikrlari ko‘p jihatdan mos tushadi.

Behbudiy o‘z asarida zamonaviy geopolitikaning asosiy tushunchalari bo‘lmish "kuch markazlari", "siyosiy chegaralar", "resurslar uchun raqobat", "ta’sir zonalar" kabi masalalarni xalqchil va tushunarli tilda izohlagan. Bugungi geopolitik tahlil uslublarida ham aynan shunday tushunchalar asosiy o‘rinda turadi. Masalan, “Siyosiy geografiya” asarida G‘arb va Sharq o‘rtasidagi resurslarga bo‘lgan raqobat, diniy va madaniy ustuvorliklar, milliy o‘zlikni saqlab qolish masalalari keng yoritilgan. Bu esa asarni nafaqat tarixiy, balki hozirgi dolzarb muammolar kontekstida ham muhim manba sifatida qarash imkonini beradi.

Shuningdek, Behbudiy xalqni siyosiy savodxon qilish, ularni jahondagi siyosiy o‘zgarishlarga tayyorlash zaruratini ta’kidlagan. Bu fikrlar, ayniqsa, bugungi fuqarolik jamiyati shakllanishi jarayonida o‘ta muhimdir. Chunki global siyosatga nisbatan ongli yondashuv va milliy manfaatlarni anglash uchun aynan siyosiy bilimlar va tahliliy tafakkur zarur bo‘ladi. Behbudiy bu masalaga bir asr oldin asos solganini ko‘rish mumkin.

Ta’kidlash joizki, “Siyosiy geografiya” asari bugungi o’quvchilar, siyosatshunoslar, tarixchilar va geosiyosatga qiziquvchilar uchun amaliy va nazariy ahamiyatga ega. Asarda nazariy qarashlar bilan birga, amaliy hayotga bog’liq misollar, davlatlararo raqobatning oqibatlarini, mustamlakachilikning tahlikali jihatlari ko’rsatib berilgan. Bu esa bugungi kunda ham o’quvchilarni mustaqil fikrlashga, tahliliy qarashlar shakllantirishga undaydi.

“Siyosiy geografiya” nafaqat tarixiy manba sifatida, balki zamonaviy geosiyosiy tafakkurni rivojlantirish vositasi sifatida ham beqiyos ahamiyatga ega. Uning tahliliy g’oyalari bugungi siyosiy va ijtimoiy jarayonlarga yangicha qarash, milliy manfaatlar himoyasini ustuvor qo’yish, xalqaro voqealarga ongli yondashuvni shakllantirishda muhim rol o’ynaydi.

Mahmudxo’ja Behbudiy tomonidan yaratilgan “Siyosiy geografiya” asari o’z davrining geosiyosiy holatini chuqur tahlil qilgan, xalqni siyosiy ong va tafakkurga yetaklovchi noyob ilmiy-ma’rifiy manbadir. Asar mazmuni orqali Behbudiy o’z xalqini jahondagi siyosiy jarayonlardan boxabar qilish, mustamlakachilik xavfini anglatish va milliy uyg’onish g’oyalarini targ’ib qilishni maqsad qilgan. Uning g’oyalari zamonaviy geosiyosiy jarayonlar, kuchlar muvozanati, mintaqaviy raqobat, xalqaro siyosiy bloklar o’rtasidagi manfaatlar to’qnashuvi kontekstida dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Asarda ilgari surilgan siyosiy tahlil uslublari va tushunchalar bugungi geopolitika fanida qo’llanilayotgan asosiy yondashuvlar bilan uyg’unlashadi. Xususan, “ta’sir zonalari”, “davlatlararo raqobat”, “kuch markazlari” va “resurslar ustidan nazorat” kabi tushunchalarning tahlili hozirgi global siyosiy voqelikni anglashda muhim nazariy asos bo’lib xizmat qiladi. Bu jihatdan, “Siyosiy geografiya” asari nafaqat tarixiy, balki zamonaviy siyosiy fikr rivojiga ulkan hissa qo’shgan manba sifatida e’tirof etilishi lozim.

Ushbu asarni o’rganish orqali yoshlar va tadqiqotchilar nafaqat tarixiy siyosiy tafakkur namunalaridan xabardor bo’lishadi, balki mustaqil tahliliy fikrlash ko’nikmalarini shakllantirishga ham erishadilar. Behbudiyning siyosiy tafakkur merosi – bu millat ma’naviyati va davlat mustaqilligi uchun xizmat qiluvchi bebaho boylikdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Behbudiy M. *Siyosiy geografiya*. – Samarqand: 1910.
2. Rajabov A. *Mahmudxo’ja Behbudiy: hayoti va ijodi*. – Toshkent: Fan, 2007.
3. Karimov I. A. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
4. Nazarov Q. *Jadidchilik harakati va ma’rifiy g’oyalar*. – Toshkent: O’zbekiston, 2015.
5. Bobojonov S. *Geosiyosiy tahlil asoslari*. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2021.

6. Huntington S. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. – New York: Simon & Schuster, 1996.
7. Nye J. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. – New York: PublicAffairs, 2004.
8. Said E. *Orientalism*. – New York: Pantheon Books, 1978.
9. Central Asian Survey. – London: Taylor & Francis.
10. Mahmudov I. *Turkiston jadidlari va milliy uygʻonish*. – Toshkent: Maʼnaviyat, 2006.

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING